

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮБАРТА-ДМИТРА ГЕДИМІНОВИЧА – ОСТАННЬОГО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗЯ

© Кійко В.І., 2005

Проаналізовано діяльність князя Любарта Гедиміновича (близько 1310 – 1384 рр.) як політика, полководця і військового організатора на тлі військово-політичної ситуації у Східній Європі. Розглянуто особливості української зброї та військової техніки XIV ст.

Analysed duke Lubart Gedyminowycz (1308-1384) activity as war-lord and military organizer on the European scale. Expose of questions of Ukrainian weapons and military technics in XIV centuries.

Особа останнього володаря Галицько-Волинського князівства приваблювала пильну увагу вже істориків XIX ст. Особливої популярності набула діяльність Любарта Гедиміновича у творчості істориків другої половини XIX ст. І це не дивно, оскільки Любарт Гедимінович та очолювана ним держава протягом понад 30 років були важливим чинником європейської історії. Окрім тривалого періоду правління, додає історичної ваги цьому діячу надзвичайно важка військово-політична ситуація середини – другої половини XIV ст., яка змушувала цього князя постійно воювати, змінювати військових союзників з метою збереження решток української державності.

Протягом другої половини XIX ст. з'явилися ґрунтовні монографії [13; 39]: польського історика К. Стадницького (1853) та російського А. Лонгінова (1893), присвячені особі Любарта. Проте вони висвітлювали переважно генеалогічні питання. Детально розкривались військово-політичні заходи князя у фундаментальній “Історії України-Руси” М. Грушевського [9]. Видатні діяння князя Любарта змушували багатьох істориків та археологів покидати насиджені кабінети та подорожувати, щоб на власні очі побачити пам'ятки – свідки української історії XVI ст. Так було, коли до Лучеська з Києва спеціально було послано археологічну експедицію для пошуків згаданої в документах кінця XVI ст. гробниці князя Любарта Гедиміновича та інших “змерлых госпо-

дарей християнских, великих князей руских” [1]. Останнім часом відновилися спроби переосмислення історичної ролі цього князя [2].

Про життя та діяльність князя відомо із повідомлень пруських та польських хронік, звітів церковних діячів та його особистих указів. Щоправда, найбільш цінними з цієї точки зору виявилися привілеї князя Любарта 1322 та 1376 рр. [28].

Князь Любарт народився близько 1310 р. [16]. На Волині він з'являється у першій чверті XIV ст. за неясних обставин. У цей складний час галицько-волинським князям доводилося стримувати натиск зростаючої Литовської держави. “Хроніка литовська і жмудська” навіть повідомляє про спалення Лучеська військами Великого литовського князя Гедиміна [3]. У 1321 р. луцький князь Лев у складі коаліції інших руських князів, очоленої Станіславом Київським, брав участь у битві з військами Гедиміна на р. Ірпінь. Ця війна завершилася мирною угодою, правдоподібно, скріпленою шлюбом Любарта Гедиміновича з дочкою луцького князя Бушею (можливо, Богуславою, як вважав історик XVIII ст. Я. Яблоновський). Існує впевненість, що вперше Любарта Гедиміновича оголошено князем володимирським і луцьким відразу по смерті обох Юрійовичів, що сталася перед травнем 1323 р. і, мабуть, була несподіванкою для всіх. Від захоплення Галицького князівства Гедиміна зупинила, ймовірно, інтервенція польського війська

влітку – восени 1323 р. [8, с. 99]. Литва спізнилася взяти участь у цьому конфлікті. Лише восени її військо виступило на Волинь, на допомогу Любарту, і залишилося зимувати біля Берестя. Саме тоді Любарт міг отримати якісь первісні володіння на Волині. На думку Ф. Шабульдо [29, с. 34], прийнятою Л. Войтовичем [8, с. 107], після обрання галицько-волинським князем Болеслава Тройденовича (Юрія II) у 1324 р. Любарту довелося уступити йому Лучеськ, але вдалося зберегти за собою частину луцького князівства – Брацлавщину та Східну Волинь з центром у Любарі – Любартові. Вже перед 1330 р. у джерелах відоме християнське ім'я Любарта – Дмитрій, під яким він надалі виступав як український князь.

По смерті Юрія II, яка трапилася 7 квітня 1340 р., волинські та галицькі бояри визнали великим князем Дмитра-Любарта, як вважають, враховуючи його родинні зв'язки з Левом Луцьким (останнім часом намітився перегляд поглядів на належність першої дружини Любарта до Романовичів [33]). Про визнання галицькими боярами, очоленими Дмитром Детьком, Дмитра-Любарта своїм князем є достатньо свідчень. Це і відомий напис на дзвоні собору Св. Юрія у Львові з 1341 р. [4, с. 79] і повідомлення сучасника цих подій підканцлера короля Казимира Янка з Чарнкова [6, с. 629], який зазначив, що Любарт володів Галичиною до 1349 р. Проте його влада в Галичині не була абсолютною. Великі бояри встановили певні правила, які обмежували владу луцького князя в Галичині. Вважається [8, с. 86], що Гедимін не використовував військові сили для відновлення влади свого сина на луцькому престолі. Про це свідчить повна підтримка Дмитра-Любарта з боку волинського боярства та міст. Аналогічно Золота Орда в особі хана Узбека визнала Дмитра-Любарта законним наступником галицько-волинських князів. Наступники Узбека підтримували Дмитра-Любарта у боротьбі Польщі та Угорщини [9, с. 21]. Таким був початок його діяльності як останнього галицько-волинського князя.

З завданням оцінки військово-політичної діяльності князя Дмитра-Любарта пов'язане питання щодо кінцевої дати існування Галицько-Волинської держави. Враховуючи, що говорити про пряме завоювання Волині Гедиміном у середині XIV ст. та прилучення її до Великого

князівства Литовського (далі – ВКЛ) немає підстав, батько сучасної української історіографії М. Грушевський вважав Любарта останнім законним галицько-волинським князем [9, т. 3, с. 142]. Цю думку розвинули останнім часом насамперед львівські історики (Я. Ісаєвич, Л. Войтович, Я. Книш, І. Мицько [16], С. Терський, О. Мазур [14] та ін.) які переносять кінцеву дату існування ГВД на час смерті князя Дмитра-Любарта. Тут виникає суперечність із традиційним поглядом про беззаперечну належність волинських володінь Любарта до ВКЛ, який сьогодні представляє київський історик Ф. Шабульдо [29].

Ця впевненість останніх спирається на численну польську історіографію, яка оголошує реальним фактом намагання польського короля Казимира III після смерті Юрія II захопити, спираючись на підтримку короля Угорщини Людовіка, спершу галицькі, а потім – і волинські землі. Важливим чинником тут була перемога восени 1349 р., коли Казимир III зненацька з великим військом напав на українські землі і без значного опору опанував головні замки Волині: Володимир, Белз, Берестя. Любарт утримався лише в Лучеську. Цьому, можливо, посприяла надзвичайна укріпленість міста (існування кам'яних укріплень!).

У 1349 р. Казимир захопив Галичину і більшу частину Волині. При цьому Любарт був захоплений в полон. Це сталося не на полі битви, а підступно, тому для його звільнення залучались закордонні арбітри. Згідно з мировою угодою спалені міста не можна було два роки відновлювати. В такому разі створювались перешкоди на традиційному торговому шляху, через Володимир для альтернативного якому польський король відкривав дорогу через новозбудований Львів. Ускладнила ситуацію спустошлива чума 1346–1352 рр., яка завдала значних людських втрат містам Золотої Орди, а 1351 року з'явилася на руських землях [17, с. 8].

Важкі умови договору не відвернули походу Любарта у відповідь на загарбницькі дії Казимира III. Луцькому князю вдалося швидко повернути втрачені замки. Було спалено Львів, який Казимир III намагався перетворити на свій плацдарм у майбутньому наступі на схід. У 1352 р., після невдалої облоги Белза угорськими та польськими військами, Казимир III змушений був укласти мирний договір з Лю-

бартом та іншими литовськими князями, які прийшли йому на допомогу. Протягом наступного 1353 р. Любарт три рази здійснював наїзди на Польщу: в травні, липні та вересні [35]. У 1355 р. полякам знову вдалося захопити Володимир. Проте лише на один рік.

У 1366 р. в ході нової війни з польським королем Любарт втратив частину Волині разом з містом Володимиром та змушений був підписати спеціальну угоду з Казимиром III, яка скасовувала торгові обмеження та встановлювала режим певної залежності луцької волості від польського королівства [9, с. 47–48]. Проте Любарт продовжував нападати на замки польського короля [9, с. 48–49]. Нагода повернути втрачені волинські землі трапилася Любарту лише в 1370 р., коли помер Казимир III [6, с. 643]. Швидким маршем (піхота могла його здійснити за одну ніч) волинські війська підступили до Володимира і зенацька захопили незавершений цегляний замок. Його було розібрано. Тоді ж ряд військових походів зроблено Любартом, щоб захопити Галичину [9, с. 52], а у 1376 р. Любарт разом з литовськими князями здійснив успішний напад на польські землі.

Окрім частих військових походів, Любарт здійснював масштабні фортифікаційні проекти. Попередніми подіями він був навчений, що будувати замки за межами підконтрольної йому Луцької землі недоцільно. Внаслідок стрімкого розвитку військово-політичної ситуації межі його держави постійно змінювались, а новозбудовані замки опановувались чужинцями.

Так, з втратою Галичини та суміжних територій були захоплені чужинцями збудовані Любартом замки: дерев'яний галицький на Дністрі, що за повідомленнями деяких хроністів [18, с. 224] постав у 1350–1352 рр. (це підтверджено даними археології), а також ряд укріплень у ключових пунктах на галицько-волинському рубежі [26]. Любартом було зведено також багато замків на кордоні Волині з Поділлям. Зокрема, йому приписують зведення кам'яного Крем'янецького замку [11].

Надалі Любарт застосовував оборонну тактику, намагаючись максимально зміцнити центральні райони Волині – свою базу, звідки він раптовими наскоками плундував землі, зайняті ворогом. Як зазначив ще М.С. Грушевський [9, с. 62], цим він остаточно

відштовхнув від себе вже значно сполонізовану та згерманізовану Галичину.

Своєю чергою, польський король намагався оточити бунтівний осколок Української держави рядом буферних князівств, де володарями були близькі родичі Любарта. Нерідко вони були вірними слугами короля, як, наприклад Олександр Коріатович, поставлений намісником у Володимирі. З метою ізолювати державу Любарта від союзних йому Пруссії та Тевтонського ордену було створено Ратенське князівство. Воно перегородило прямий шлях з Лучеська до Берестя [25]. На шляху до Золотої Орди, у Крем'янці у 1352 р. було посаджено Юрія Наримунтовича, згодом переведеного до Белза і Холма.

За цих умов увага Любарта була звернута на східні околиці своєї держави, де на межі з Поділлям ним було відновлено багато замків. Серед них, мабуть, найголовнішим був згаданий у трактаті 1366 р. Меджибіж [32]. Археологічними дослідженнями останніх років на території замку виявлено рештки дерев'яної фортеці XIV ст. та середньовічні поховання вихідців з Прибалтики [27]. Існує думка, що Верхнє Побожжя протягом XIII–XIV ст. належало до Лучеська [9, т. 3, с. 373]. Саме через ці землі відбувалися і пізніші контакти Луцької землі з територіями Північного Причорномор'я, про які відомо також і з археологічних матеріалів. Ці контакти ґрунтувалися на давніх волино-подільських та волино-золотоординських зв'язках [23].

Значний економічний потенціал Лучеська був тією базою, на якій ґрунтувався розвиток міської культури, військова міць та незалежна політична орієнтація луцьких властителів.

Розпад Золотої Орди, що наступив після перемог Ольгерда, сприяв напливу у державу Любарта численних мешканців золотоординських міст. Окрім українців, сюди прибувало багато вірмен і татар. Потрібно думати, що саме в той час розрослись вірменські колонії у Володимирі та Лучеську. Існує версія про запрошення вірменських воїнів до Лучеська із м. Солхат у Криму князем Федором Любартовичем [див.: 16, с. 34]. Саме в час цього протистояння як прикордонна сторожа були використані алани, які втекли від монголів із Північного Причорномор'я під захист ГВД. Саме вони могли бути будівельниками наскель-

ного укріплення у Підкамені, згаданого як “Закамін” у договорі 1366 р. [25].

В результаті поразки під час війни з угорським королем Людовиком, якому по смерті польського короля відійшли землі Русі, Любарт у 1377 р. був змушений уступити південно-західну частину Луцької землі з ново-збудованими замками Крем’янцем, Перемилем [30], Олеськом та Лопатином. Як закладники, в Угорщину були відправлені його сини. Цей трактат, як і угода 1366 року, одночасно мав на меті збереження прав на давні торгові шляхи і склади [9, с. 55] – оскільки торгівля із Золотою Ордою приносила в той час надприбутки. Вже на схилі літ у 1382 р., скориставшись смертю угорського короля Людовика, Любарт зумів раптовим наскоком повернути втрачені південно-волинські замки.

Незважаючи на неодноразові військові поразки Любарт залишався видатною постаттю східноєвропейської політики до своєї смерті. Про це свідчили його успішні заходи по створенню військово-політичних союзів із сусідами, у яких він виступав як рівноправний партнер [12, с. 230].

Нова військово-політична ситуація, що склалась у Східній Європі на той час, визначала головні напрямки військово-стратегічних, економічних і культурних контактів Галицько-Волинської держави, що почала слабшати з початку XIV ст. На заході та півночі з’явилися агресивні сусіди – об’єднані Польща (з 1310 р.) і Литва, на півдні та сході – зміцніла за часів правління хана Узбека [26] Золота Орда. Прагнення зберегти рівновагу сил у Східній Європі було спільним для Золотої Орди та Галицько-Волинської держави. Після остаточного військового занепаду Візантії Україні можна було розраховувати лише на старого стратегічного союзника – Тевтонський орден. Союз з Тевтонським орденом та Золотою Ордою як головна військово-політична лінія Галицько-Волинської держави чітко визначився ще в роки правління Юрія II Тройденовича [29, с. 10–39]. Дії обох союзників були направлені проти Литви та Польщі*.

* Винятком була участь дружин з Волині разом із союзними військами ВКЛ із Берестя, Вітебська, Полоцька і Смоленська у невдалій для них битві з німецькими рицарями на р. Стреве 2 лютого 1348 р. (загинуло близько 10 000 литовських та руських воїнів [29, с. 47]).

Так, протягом 1350–60-х рр. великий князь Дмитрій (Любарт) активно використовував татарське військо передусім у походах на землі Польського королівства. Разом з тим поміж Гедиміновичами не було належної військово-політичної єдності. Наприклад, Олександр Коріатовича бачимо у 1366–1370 рр. польським намісником у Володимирі, незадовго перед тим відібраного від Любарта. Ігноруючи антиординські заходи своїх братів, Любарт не брав участі навіть у битві з татарами на Синіх Водах у 1362 р. [7, с. 217]. Вірними цим союзницьким зобов’язанням були також всі наступні володарі Лучеська.

Своєю чергою, у період правління Любарта українська державність на галицько-волинських землях на тривалий час стала предметом торгу Сходу і Заходу. Казимир зумів захопити Галичину за погодженням із Угорщиною та Золотою Ордою [26]. Натомість Дмитро-Любарт проводив незалежну від сусідів (в т.ч. ВКЛ) політику. На думку Л. Войтовича, виступаючи під гаслами збереження Галицько-Волинської держави, він не міг бути васалом ВКЛ. Дмитро-Любарт лише обмежився тим, що брав на службу дружини литовських князів, які отримували від нього лени і приймали васальну присягу. Це давало змогу останнім виступати на його боці, формально не порушуючи миру ВКЛ з Польщею, до якої незабаром відкрито приєдналася Угорщина [8, с. 102].

Цілком закономірним за умов постійного військового протистояння був, поряд з торговельними зв’язками, певний обмін військовими знаннями та озброєнням із союзниками.

Саме за часів князювання Любарта (враховуючи свідчення, дані королівським люстраторам луцькими “князями, панами і землянами” у 1545 р.): “Лучеськ Великий на Стирі” – столиця Любартової держави став найпотужнішою фортецею Волині. Його укріплення склалися з частково цегляних Верхнього та Окольного замків, міста та системи каналів і гребель, загороджувальних валів, що захищали передмістя. Заслуговує на увагу версія спорудження укріплень за допомогою архітекторів Тевтонського ордену” [9, с. 142, 194]. Колишній головний посад був трансформований в Нижній (“окольний”) замок зі зміною соціального складу населення [32, с. 6]. Цей замок, що його “князь Любарт почав

мурувати, а по нім князь Свидригайло докорував” (опис 1545 р.), мав вісім веж: від півночі – чотири дерев’яні (без назви, Пінська, Перемільська, Воротна) та чотири муровані (Чорторійських, Свинюська, Четвертинських (Івана) і Архімандрита). Довжина мурованої частини замку, включаючи ділянку стіни біля Воротної башти Верхнього замку (близько 35 м), становила 500 м, а дерев’яної – 260 м. Площа Нижнього замку – 6 га.

Докорінно перебудованими були також укріплення міста – головного торгово-ремісничого посаду Лучеська, за термінологією середини XVI ст. – “места” (середмістя – за сучасною), мешканці якого з кінця XV ст. жили за Магдебурзьким правом. Оборонне призначення мали також багато інженерних споруд Лучеська, зокрема, недобудований міст (існував до XVI ст.) через заплаву р. Стир від Яровиці до Красного завдовжки 180 сажнів (311,5 м), що його “князь Люборт почал сипати”. “І еслі би оная гребля засипана, тогдиби оба замкі і место все кругом обліло і от всіх сторон от неприятеля великая безпечност была”, – свідчили ревізори ще в 1545 р. [5, с. 122].

Поступова професіоналізація армії, тривалі та безперервні війни піднесли політичне значення боярства, як професійного воїнства. Це проявилось в тому, що луцькі бояри взяли під свою опіку Низький замок, головний храм якого Св. Дмитра був обдарований колишнім боярським двором Дем’янів південніше Лучеська.

Ця еліта, створена князем Любартом, становила і його найближче оточення. В документах збереглися імена найвидатніших з них. Наприклад, чільні урядовці Лучеська перераховані в договорах Любарта Гедиміновича з польським королем (1352 р.). Їм належали й головні замки на стратегічних підступах до столиці. Наприклад, Івану Мстишинському належав замок Мстишин по дорозі з Луцька до Перемиля на галицько-волинському кордоні [20]. Саме за часів Любарта багато державних (великокнязівських) замків поступово переходили у володіння ближніх бояр. Такою, очевидно, була доля, наприклад, укріплених дворів навколо Лучеська: колишній княжий замок в ур. Святий Дух у Жидичині у часи Любарта належав боярину Миколі [19]. Оборону Белза у 1352 р. очолював воєвода Любарта боярин Дрозд.

Безперервні військові конфлікти вимагали застосування оновленого військового спорядження та техніки. Військову справу цього часу засвідчують, зокрема, знахідки мечів, шоломів, частин шабель, які є частими знахідками насамперед у волинських містах [24], але трапляються також поряд боярських садиб [34; 35]. У зв’язку із піднесенням ролі піхоти спостерігається зростання кількості бойових сокир [10, с. 22]. Вони мають аналогії, зокрема, серед знахідок на городищах Литви [40, рис. 113: 4] та на території Польщі [36, с. 39].

Парадні князівські сокири, як правило, оздоблювали інкрустацією. Прикладом можуть бути дві сокири XIV ст. з Лучеська: на одній зображення казкового птаха, на іншій – зигзагів та променів. Подібні сокири набули поширення у пізньому середньовіччі по всій Східній Європі [22, с. 151, рис. 16]. Зростання кількості бойових сокир та їх маси прийнято вважати показником посилення бронювання воїнів. Цього типу сокири мали специфічні клиноподібні леза завширшки 7–9 см [10, с. 22].

Одночасно на Волині вперше у Східній Європі набув поширення новий тип сокир – широколезих, черешкових, без обуха, виготовлених з плоскої пластини – прототипів пізніших бердишів. Одну з них знайдено в середмісті Лучеська неподалік від “паркану” у споруді другої половини XIV ст. Робочу частину виготовлено зі сталевієї пластини розміром 16,5x8 см і завтовшки до 1 см. Для його закріплення на деревку слугував зігнутий в одній площині під прямим кутом черешок розміром 4x5 см. Походження черешкових сокир XIV–XV ст. цього типу, знайдених у таких містах, як Лучеськ, Володимир, Любомль, Головно, Крем’янець, Галич, судячи із аналогічного озброєння населення Центральної Азії середини XIII ст., пов’язане із запозиченням у монголів [23].

Діяльність військової кавалерії засвідчують також знайдені у Володимирі та Лучеську (Гнідава, ур. Пристань) фрагменти острог XIII–XIV ст. з чотиригранними шипами та зіркою.

Також у споруді цього ж часу на Ринковому пагорбі середмістя Лучеська виявлено острогу із зіркою та залізний псалій [22, с. 152, рис. 17].

Таким чином, Любарт протягом 1340–1384 рр. залишався незалежним політичним

володарем Галицько-Волинської держави та послідовно боровся за її збереження. Як військовий стратег і тактик він широко використовував досвід передових армій Східної Європи: Тевтонського ордену та Золотої Орди. Зокрема від Золотої Орди його армія перейняла тактику далеких спустошливих рейдів по території ворога, від Тевтонського ордену – нововведення у фортифікації. Його наполегливість у боротьбі з ворогами України була високо оцінена в історичній пам'яті народу.

Напередодні Кревської унії він помер та був похований у незадовго перед тим оновленому його коштом соборному храмі Св. Івана Богослова у Луцьку. Зі смертю Любарта розпочався процес ліквідації волинської державності шляхом руйнування адміністративно-територіальної структури та створення єдиного державного організму на просторах поміж Чорним та Балтійським морями. Його початком стала унія у Крево (1386 р.).

1. *Левіцький Ор. История одного древняго волинского храма // Киевская старина. – Январь 1903 г. – Т. 80. – С. 72–85.* 2. *Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000; Троневиц П.О. Луцький замок. – Луцьк, 2003; Троневиц П.О. Волинь в сутінках історії України XIV–XVI ст. – Луцьк, 2003. Троневиц П.О. Дмитрій-Любарта – останній великий князь Галицько-Волинського князівства // Галицька брама. – 2004. – № 7–12 (115–120). – С. 2–4.* 3. *ПСРЛ. – Т. 32. – 1975, с. 31.* 3. *ПСРЛ. – М., 1975. – Т. 32. Хроники литовская и жмойтская и Быховца. Летописи Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – 236 с.* 4. *Болеслав-Юрій II, князь всей Малой Руси: Сб. матер. и исслед. – СПб: Тип. императорской АН, 1907. – 334 с.* 5. *Памятники изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – Т. 4. – Отд. 2. – К., 1859. – 567 с.* 6. *Joannis de Czarnkow. Chronicon Polonorum // Monumenta Poloniae Historica. – Leopoldis, 1872. – Т. 2. – S. 619–756.* 7. *Андріяшев А.М. Очерки истории Волинской земли до конца XIV столетия. – К., 1887.* 8. *Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996.* 9. *Грушевський М. Історія України-Руси / В 11 т., 12 кн. – Т. 4: XIV–XVI віки – відносини політичні. – К., 1993*

[1907]. – 535 с. 10. *Кирпичников А.Н. Военное дело на Руси в XIII–XV вв. – Л., 1976.* 11. *Кроценко Л. Визначення часу побудови мурованого замку в Кременці // 3 історії української реставрації. Додаток до щорічника "Архітектурна спадщина України". – К., 1996. – С. 254–258.* 12. *Леонтович Ф.И. Очерки истории литовско-русского права. – СПб., 1894.* 13. *Лонгинов А. Князь Федор-Любарта Ольгердович и родственные связи русских князей с угорским домом. – Вильна, 1893.* 14. *Мазур О. Чи був Любарта Гедимінович князем Львівської Русі в 40-х рр. XIV ст. // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. – Вип. 2. – 2005. – С. 53–65.* 15. *Мицько І. Cherchez la femme або генеалогічний аспект історії Подільської держави [дискусія] // Семінарії "Княжі часи". – Львів, 2002. – С. 24–39.* 16. *Мицько І. Князь Любарта та його родина // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. – Вип. 2. – 2005. – С. 43–52.* 17. *Николаев Н.И. Чума. – М., 1968.* 18. *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Т. 2. – К., 1985.* 19. *Терський С. В. Два маловідомі перстені-печатки з XIV ст. // Матеріали Шостої наукової геральдичної конференції (Львів, 27–29 березня 1997 р.). – Львів, 1997. – С. 89–91.* 20. *Терський С. Старожитний Лучеськ у світлі археології // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. – Луцьк, 1998. – С. 6–28.* 21. *Терський С.В. Старожитний Лучеськ у світлі історії та археології // Літопис Червоної Калини. Історико-літературний часопис. – Львів, 1999. – № 1–3 (88–90). – С. 238–259.* 22. *Терський С.В. До проблеми датування археологічного матеріалу періоду Галицько-Волинської держави // НЗ ЛІМ. – Львів, 2001. – Вип. 10. – С. 130–158.* 23. *Терський С.В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. – Львів: Ін-тут українознавства НАН України, 2002.* 24. *Терський С.В. Пересопниця. Краєзнавчий нарис. – Рівне, 2003.* 25. *Терський С.В. Військово-стратегічний шлях Володимир – Терещів та його роль у формуванні Галицько-Волинської держави. Спроба реконструкції на місцевості // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" "Держава та армія". – 2004. – № 502. – С. 18–24.* 26. *Терський С.В. Волинь часів великого князя Любарта Гедиміновича та Золота Орда: взаємовідносини за історичними та археологічними*

джерелами // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. – Луцьк, 2005. – Вип. 3. (в друці). 27. Толкачев Ю.І., Моця Б.О., Радченко Р.І., Чакір С.В., Пінчак М.В. Археологічні дослідження в Меджибожі // Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр. – 2003. – Вип. 5. – С. 276–278. 28. Флоря Б.Н. Две грамоты князя Любарта (о луцкой епископской кафедре первой пол. XIV в.) // Древнейшие государства Восточной Европы. 1998. – М., 2000. – С. 250–254. 29. Шабильдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К., 1987. 30. Шеломенцев-Терский С.В. Древнерусский Перемель // Задачи советской археологии в свете решений XXVII съезда КПСС: Тезисы докладов Всесоюзной конференции. – Суздаль, 1987. – М., 1987. 31. Шеломенцев-Терський С.В. Лучеськ X–XV ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 1999. 32. Czuczynski A. Traktat książąt litewskich z Kazimierem Wielkim z r. 1366 // KH. –

1890. – S. 513–515. 33. Дув. Dabrowski Dariusz. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich // Biblioteka Genealogiczna. – T. 6. – Poznań–Wrocław, 2002. – S. 283. 34. Fitzke J. O kilku okazach dawnej broni, znajdujacej sie w zbiorach muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lucku // Bron i barwa. – 1937. – R. 4. – № 1. – S. 17–19. 35. Fitzke J. Dwa nowe sredniowieczne miecze w Muzeum Wołyńskim T-wa Przyjaciół Nauk w Lucku // Bron i barwa. – 1937. – R. 4. – № 9. – S. 193–194. 36. Głosek Marian. Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. – Warszawa; Łódź, 1996. – 143 s. 37. Kuczynski S. M. Lubart Dymitr (w. XIV) książę lucki i włodzimierski // Polski Słownik Biograficzny. – T. 15/1. – Zeszyt 64. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1972. – S. 19–21. 38. Kuczynski S.M. Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w. – Warszawa, 1965. 39. Stadnicki K. Synowie Gedymina. – T. 2: Lubart książę Wołyński. – Lwów: Z druk. Zakł. Narodowego imienia Ossolińskich, 1853. 40. Zabiela G. Lietuvos Medines Pylis. – Vilnius, 1995.

УДК 94(477.83) : 623.1(084.3)

О.В. Шишка

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

КАРТОГРАФІЯ ЛЬВОВА XVII–XVIII СТОЛІТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ФОРТИФІКАЦІЇ МІСТА

© Шишка О.В., 2005

Розглянуто картографічний матеріал XVII–XVIII ст. як джерело до вивчення історії розвитку та реконструкції оборонних укріплень Львова.

The article is considered maps and plans of XVII–XVIII centuries as a source for studying of development and reconstruction of Lviv’s fortifications.

Львів за часів королівської Польщі і Речі Посполитої був потужним оборонним форпостом на її східних рубежах. Ця епоха залишила нам, на відміну від Княжих часів, певну кількість документальних картографічних матеріалів, які показують як загальне планування міста, так і окремі ділянки або архітектурні комплекси. Особливе значення вони мають для вивчення історії створення, розвитку та ліквідації оборонних укріплень Львова.

Дослідженням картографії феодального Львова займалось декілька вчених. Ще в 1921 р. польський дослідник Л. Савицький опублікував список карт на польські землі, що зберігаються у Військовому архіві м. Відня [1]. У вітчизняній науці тут слід виділити викладача Львівської політехніки Е. Гаврилову, котра у 1956 р., до 700 річчя Львова випустила книжку, побудовану на матеріалах її дисертаційної роботи, “Карта города Львова” [2], де описала декілька